

РІШЕННЯ
спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Спеціалізована вчена рада Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, м. Київ прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії галузі знань 08 – Право на підставі прилюдного захисту дисертації **«Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції)»** за спеціальністю 081 – Право 21 лютого 2023 року,

Рибачук 21 липня 1974 року народження, громадянин України.

Освіта вища: закінчив у 1997 році Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. І. Франка, здобув ступінь вищої освіти спеціаліста за спеціальністю Менеджмент у невиробничій сфері; у 2003 році Львівський національний університет імені Івана Франка, здобув ступінь вищої освіти спеціаліста за спеціальністю Правознавство.

Працює на посаді судді Верховного Суду у Касаційному адміністративному суді, з 2019 року до цього часу.

Дисертацію виконано у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, м. Київ.

Науковий керівник Берестова Ірина Єріївна, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії захисту суб'єктивних прав відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

Здобувач має 10 публікацій за темою дисертації, з них 1 розділ у колективній монографії; 1 стаття у періодичному науковому виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus; 3 наукові статті в українських виданнях, включених до переліку фахових для юридичних наук; 5 публікацій апробаційного характеру (зазначити три наукові публікації):

1) 1. Рибачук А. І. Розділ 2.7. Пряма дія конституційних норм в судовій практиці: сучасний стан розвитку. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика: монографія*. Київ : ВАІТЕ, 2022. 604 с. С. 228–250.

2) Rybachuk A. (2022) 'Judicial application of constitutional provisions as directly applicable in the continental legal system countries', *Int. J. Public Law and Policy*, Vol. 8, Nos. 3/4, P. 215–226.

3) Рибачук А. Застосування норм Конституції України як норм прямої дії у процесуальній процедурі розгляду судової справи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 137–144. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.24>.

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці:

1. Член спеціалізованої вченої ради, офіційний опонент **Селіванов Анатолій Олександрович**, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет». Висновок позитивний. Висловлено такі зауваження:

1. Дисертантом запропоновано удосконалений підхід щодо підстав і порядку визнання норм законів неконституційними та пришвидшеної процедури здійснення ВС розгляду питання на Пленумі.

Проте беззастережно погодитись із таким підходом важко, оскільки виникають щонайменше три питання, відповідь на які впливатиме на прийняття самої ідеї дисертанта. Мова йде про:

1) чи забезпечиться у такий спосіб ефективний захист права протягом саме розумного строку?

2) які процесуальні чи інші правові наслідки наставатимуть у разі пропуску Пленумом ВС тримісячного строку розгляду питання права у зверненні суду, який зупинив справу і звернувся до ВС?

3) чи не вбачає автор прогнозованого перевантаження КСУ зверненнями від різних суб'єктів з приводу конституційності тієї чи іншої норми?

2. Не видається за можливе підтримати дисертанта у його баченні алгоритму дій суду у зв'язку із визнанням КСУ закону неконституційним.

Так, визначальним фактором, якому підпорядковується судове правозастосування, є саме чинність закону, а визнання його неконституційним призводить до втрати чинності. Закон або його окремі положення, що визнані неконституційними, не скасовуються, а втрачають чинність, як про це недвозначно сказано в чинній Конституції України. Так само не скасовуються, а визнаються такими, що втратили чинність, положення закону, замість яких ухвалені інші положення, у разі набуття чинності останніми. Разом з втратою чинності юридичне буття закону або його окремих положень не зупиняється, а припиняється, і «воскресіння» їх з небуття можливе лише шляхом нового закону, який ухвалить законодавчий орган. Тому ні про яке «автоматичне» відродження первісної чи попередньої редакції норми закони, замість тієї, що була визнана неконституційною, не може бути й мови.

Однак процесуальні кодекси імперативно закріплюють неможливість заборони відмови в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 6 ст. 5 КАС України та норми інших кодексів).

У зв'язку з цим логічно постає питання, яке, на жаль, не містить відповіді у тексті дисертації, а саме яким чином має діяти суд у випадках визнання норми закону неконституційною, у разі, якщо КСУ у своєму рішенні обмежився та не вказав порядку виконання рішення, зокрема встановлення редакції норми закону, яка має підлягати застосуванню у спірних відносинах?

3. У рамках наукової новизни (категорія «вперше») дисертації автором сформовано поняття «застосування судами норм Конституції як норм прямої дії» – це прояв судового активізму у вигляді усунення із правозастосування у конкретній справі норм закону на підставі беззаперечного і безсумнівного висновку суду про їх суперечність Основному Закону України (матеріальна суперечність) та введення у правозастосування у зв'язку з цим норм Конституції як нормативного акта, яким справа вирішується по суті, з обов'язковим подальшим зверненням до Верховного Суду (Пленум) для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта (процедурні дії). Стверджуючи, що елементи наукової новизни у такому погляді на застосування судами норм Конституції як норм прямої дії є, все ж таки зазначу, що заперечення викликає саме вживання поняття «судовий активізм» (який теж, до певної міри) є дискусійним терміном і не вживається у законодавстві у контексті застосування судами норм Конституції як норм прямої дії. За такою позицією, якщо на неї пристати, виходить, що судді, які у відповідний спосіб застосовують Основний закон держави – є «суддями – активістами», а як тоді назвати всіх інших суддів?

4. Дисертант формулює свою позицію щодо співвідношення між нормами Конституції та правовими позиціями ЄСПЛ у процесі судового правозастосування. За його версією, сформульованою у положеннях наукової новизни та у відповідних частинах тексту роботи, норми Конституції є головною нормативною підставою найвищої юридичної сили для формування правового висновку суду, а рішення ЄСПЛ – заключним

аргументом, що тримає взаємозв'язок між базовою конституційною нормою та приписами законів, якщо суд не відступає від їх застосування із конкретизацією, як саме останні мають застосовуватися разом із нормами Конституції та рішеннями ЄСПЛ.

На думку офіційного опонента, це достатньо вільне використання наукового інструментарію для обґрунтування своєї позиції. Погодитися із цим складно, оскільки порівнюватися ці правові феномени (Конституція України та рішення ЄСПЛ) повинні за однаковими чи принаймні схожими критеріями, щоб результати такого роду порівняння мали право на існування та подальше використання. Тут же ми маємо вживання понять «головна нормативна підстава найвищої юридичної сили» (стосовно Конституції України) та «заклучний аргумент, що тримає взаємозв'язок між базовою конституційною нормою та приписами законів» (стосовно рішення ЄСПЛ). Вочевидь, що мова йде про неоднопорядкові характеристики різних явищ. Відтак повністю погодитись із такого роду поглядом не видається за можливе.

5. «Розмитість» у дисертації критеріїв розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. В ч. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України містяться положення, відповідно до яких юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України. Аналізу цих питань присвячено підрозділ 2. 2. дисертації «Підходи адміністративних судів у застосуванні норм Конституції України як норм прямої дії».

В цілому звертаючи увагу на підходи адміністративних судів у досліджуваній тематиці, у роботі, на жаль, не вдалося побачити більш чіткі авторські критерії розмежування конституційної й адміністративної юрисдикцій, а також слід було дисертанту конкретизувати стосовно його бачення проблем ризику дублювання функцій КСУ та адміністративних судів, особливо в частині розгляду цими судами справ щодо можливості судів застосовувати різні закони.

2. Член спеціалізованої вченої ради, офіційний опонент **Скрипнюк Олександр Васильович**, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, директор Інституту держави і права ім. В.М.Корецького. Висновок позитивний. Висловлено такі зауваження:

1. Про зарубіжний досвід. У рамках підрозділу 1.3. дисертації «Застосування норм Конституції загальними судами: досвід країн континентальної й загальної систем права» дисертант здійснив спробу проаналізувати практику країн континентальної й загальної систем права, дотичну до теми його дисертації.

Зауваження стосується того, що у дисертації не вдалося побачити авторської позиції щодо спільного і відмінного у застосуванні норм Конституції в країнах континентальної й загальної систем права. Наприклад про корисний досвід окремих країн, який би Україна могла перенести до Конституції чи запозичити до конституційних законів. Зокрема, йдеться про такі питання як:

– чи можна говорити про безпосередню дію норм неписаних чи змішаних конституцій?

– чи існують певні особливості щодо підстав і порядку застосування норм конституції як норм прямої дії при наявності в державі «жорсткої» конституції у період внесення до неї змін?

– чи існують відмінності в застосуванні норм конституції коли конституція за змістом є надзвичайно лаконічною і безпосередньо не містить приписів про пряму дію її норм?

2. Складно погодитись із положенням наукової новизни, відповідно до якого дисертантом удосконалено наукове положення, що за такого оперативного двостороннього зв'язку між судами всіх інстанцій з проблем вирішення питання права, що має фундаментальне значення, відбувається проміжне зняття дискусійності конституційності змісту конкретного припису закону Пленумом ВС шляхом його динамічного тлумачення субсидіарно з нормами Конституції, Конвенції та практики ЄСПЛ, що впливатиме на

стабільність правопорядку правозастосовною діяльністю судів на засадах верховенства права.

Незгода полягає у тому, що «оперативний двосторонній зв'язок між судами» – це категорія, яка носить радше суб'єктивний характер, адже пов'язана із особливостями конкретних дій суддів, працівників апаратів судів. Разом із тим, ми повинні завжди пам'ятати, що діяльність суду з розгляду справ достатньо чітко урегульована процесуальним законом, тому у цьому сенсі, без всякого сумніву, на це треба зважати.

Ще одне – поняття, вживане автором – «проміжне зняття дискусійності» викликає запитання, адже вказує на результат діяльності Пленуму Верховного Суду. Ба більше, динамічне тлумачення припису закону – це можливий, але не обов'язковий варіант тлумачення, який здійснюється суддями вищої судової інстанції.

3. Наступне зауваження зводиться до співвідношення категорій *erga omnes* та *inter partes* за наслідками розгляду конституційних скарг.

Так, принцип верховенства Конституції вимагає перевірки всіх актів, що має застосовувати суд, на відповідність конституційним положенням, а принцип прямої дії Конституції – застосовувати конституційні положення як норми прямої дії. Континентальна модель конституційної юрисдикції надає виключні повноваження щодо конституційного контролю спеціальному органу, рішення якого мають характер *erga omnes*.

У деяких країнах питання подання конституційної скарги та оскарження конституційності закону не співпадають і являють собою різні за змістом й формою правові явища. Конституційні скарги в окремих країнах часто взагалі не дають можливості оскаржити закон (акт парламенту найвищої юридичної сили), а мають своїм предметом нормативні акти підзаконного рівня, або ж індивідуальні правові акти. Також конституційні скарги якщо й передбачають можливість оскарження закону, то розгляд питання, через його важливість, відбувається повним складом суду, незалежно від форми звернення (на відміну від України). Крім того нерідко рішення за конституційними скаргами на закони мають значення *inter partes*.

У цьому ракурсі в роботі не достатньо висвітлено питання щодо співвідношення в країнах з континентальною моделлю конституційної юрисдикції понять «внесення (подання) конституційної скарги» та «оскарження конституційності закону» і наслідків рішення суду за результатами вирішення конституційної скарги.

Також мої зауваження стосуються авторських поглядів на відновлення судового процесу в Україні у вигляді провадження за виключними обставинами за заявою особи, на користь якої по суті ухвалене рішення КСУ.

4. В реаліях сьогодення нашої держави важливим є дослідження особливостей застосування норм Конституції судами в екстраординарних, як пише автор, умовах (при застосуванні законів із надзвичайним предметом регулювання, зважаючи на обмеження у зв'язку із воєнним станом та дією ст. 64 Конституції України).

Рибачук А. І. частково окреслив сучасний стан проблем правового регулювання в умовах зовнішніх загроз, і певною міркою торкнувся питання співвідношення публічних, суспільних і приватних інтересів, утім розкриття балансу таких інтересів, на мій погляд, потребує додаткової аргументації, яка б базувалась на аналізі численних факторів, котрі у своїй сукупності впливають на стан справ щодо застосування Основного закону держави в умовах воєнного стану.

5. Застосована у роботі методологія. Провідними методами Рибачук А. І. визначив інтегративний і прагматичний, що безумовно надало дисертації комплексного характеру, прикладного забарвлення. За допомогою, в тому числі цих методів, дисертантом формуються висновки про форми застосування норм Конституції як норм прямої дії в цивільному та господарському судочинствах (положення 3 наукової новизни) та в адміністративному судочинстві (положення 4 наукової новизни). Такі авторські висновки базуються насамперед на розкритті сутності форми прямої дії та безпосереднього застосування норм Конституції України судами.

Проте варто вказати, що робота змістовно виграла б, якби Рибачук А. І. серед методів наукового пізнання використав для формування правил застосування норм Конституції України також науковий метод імплікації (імплікаційні принципи, імплікаційні норми, імплікаційні правила застосування норм Конституції тощо) як неписані конституційні стандарти, що випливають із конституційних цінностей та тексту Конституції. Такий підхід, як видається, більш яскраво сприяв би розкриттю правил тлумачення судами законів разом на відповідність конституційним приписам в цілому.

3. Член спеціалізованої вченої ради, рецензент **Бобрик Володимир Іванович**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії захисту суб'єктивних прав відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Висновок позитивний. Висловлено такі зауваження:

1. На стор. 72-74 дисертації автор виділяє 4 форми застосування норм Конституції України. Однак у кожному відповідному пункті описується окремий вид норм Конституції України, виділений автором вірогідно за способом їх застосування. При дисертант, на мій погляд, не врахував усталені положення теорії права щодо форм реалізації права, а також форм правозастосування. Це свідчить про те, що відповідний висновок автора стосується не форм застосування конституційних норм, а класифікації конституційних норм за способом їх застосування судами.

2. Автор поділяє підрозділ 3.1 дисертації на 3 пункти. Однак це єдиний підрозділ в дисертації, що отримав структурну диференціацію. Всі інші підрозділи дисертації є цілісними, хоча в них послідовно розглядаються низка взаємопов'язаних теоретичних і практичних проблем. При цьому автор в дисертації не обґрунтовує потребу поглибленого поділу підрозділу 3.1. У зв'язку з цим автору слід надати пояснення щодо такої структуризації зазначеного підрозділу.

3. З аналізу дисертації вбачається, що дисертант не завжди чітко розмежує поняття «закон» («інший правовий акт») й «норма права» щодо галузевого законодавства. Так, у процесуальних кодексах в контексті застосування норм Конституції України як норм прямої дії (частина 4 статті 7 КАС України, частина шостої статті 11 ГПК України, частина шостої статті 10 ЦПК України) вказується про незастосування «закону чи іншого правового акту», який суперечить Конституції України. Проте, в дисертації без належного обґрунтування відповідної термінології йдеться про тлумачення, застосування чи незастосування саме норми права, а не закону чи іншого правового акту. Зважаючи на це, автору варто було б пояснити розмежування ним зазначених понять, а можливо й сформулювати конкретні пропозиції щодо усунення відповідних технологічних колізій в актах процесуального законодавства України.

4. В дисертації прослідковується певне розмежування судового правозастосування й судочинства (правосуддя). Особливо при розгляді стадій правозастосування (зокрема, стор. 69, 85, 129) і судочинства. Проте в теорії права є усталеним розуміння правосуддя як форми правозастосовної діяльності, що здійснюється в порядку судочинства. З огляду на це, правозастосування є ширшим поняттям за правосуддя (судочинство), а стадії судочинства слід розглядати як стадії судового правозастосування.

5. Для поглиблення авторської пропозиції щодо процедури застосування судами конституційних норм як норм прямої дії дисертанту варто було б окреслити закладені в процесуальному законодавстві запобіжники недопущення недобросовісності з боку суддів, зокрема, апеляційне оскарження ухвал, в яких обґрунтовано невідповідність закону чи іншого правового акту Конституції України, та, за потреби, надати рекомендації щодо посилення таких запобіжників. Це б надало відповідній пропозиції автора більшої аргументованості та цілісності.

4. Член спеціалізованої вченої ради, рецензент **Попович Тетяна Григорівна**, кандидат юридичних наук, старший дослідник, учений секретар Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Висновок позитивний. Висловлено такі зауваження:

1. У другому пункті новизни (с. 35 дисертації) сформовано авторську позицію про ознаки закону, що суперечить Конституції України. Такі ознаки дійсно вперше виокремлені дисертантом. Втім виникають закономірні запитання:

1) чи всі ознаки є основними (можливо серед них є додаткові, факультативні)?

2) ці ознаки мають проявлятися у всій сукупності чи можуть бути винятки (набір ознак без однієї-двох)?

2. У пункті 9 загальних висновків (с. 212-213 дисертації) при розкритті підходів адміністративних судів до застосування норм Конституції України виокремлено декілька складових. У четвертому пункті (с. 213 дисертації) не до кінця зрозумілим є формулювання. Зокрема потребує додаткового пояснення, чи є дійсно однорівневими поняття «вади законодавства» та «відсутність наступності у законодавстві». Можливо варто говорити про «вади законодавства, у тому числі відсутність наступності у законодавстві».

У цьому контексті не до кінця зрозуміло, чи відносяться до «вад законодавства» його прогалини, відсутність регулювання взагалі. Цей момент потребує належного авторського обґрунтування.

5. Голова спеціалізованої вченої ради **Деревянко Богдан Володимирович**, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України. Висновок позитивний. Без зауважень.

Результати відкритого голосування щодо присудження Рибачуку Андрію Івановичу ступеня доктора філософії:

«за» 5 членів ради

«проти» — членів ради

На підставі результатів таємного голосування спеціалізована вчена рада присуджує

Рибачуку Андрію Івановичу

ступінь доктора філософії з галузі знань 08 – Право за спеціальністю 081 – Право.

Голова спеціалізованої
вченої ради

Богдан ДЕРЕВЯНКО